

ב'התקווה' שלנו חסרה רק מילה אחת

הרב ד"ר יוחאי מקבילי

הבית הראשון והפזמון של השיר "תקוותנו" בכתב ידו של נפתלי הרץ אימבר ועם חתימתו, תרס"ח (1908). נשמר באוספי הספרייה הלאומית

אומר חיבור מחויב לעם ישראל שלא בחרנו בה מראש, למשל ערבות הדדית להציל יהודי אחר, בדיוק כמו בקשר של בני משפחה, שלא בחרו את אחיהם או את הוריהם.

מהו המובן היהודי של חופשי? כבר ניסח המשורר רבי יהודה הלוי ניסח: "עבד ה' הוא לבד חפשי", וכלשון חכמים "אין לה בן חרין אלא מי שעוסק בתורה". כלומר, החירות הגדולה היא מחויבות לאמת, לה! וכאן אנו מצביעים על מה שחסר באמת בהמנון שלנו: שם ה' האמת הגדולה שמכוחה הכול בא. בשיר המקורי נזכר שם ה' ("א-ל"), ובדמוקרטיה רבות בעולם המערבי ההמנונים כוללים את שם ה' כמו "א-לויים נצור את המלך" בהמנון הבריטי, או "וזה תהא סיסמתנו: בא-ל מבטחנו" בהמנון האמריקאי.

ראוי שההמנון ינכיח את ה', שהאמונה בו מלווה את העם מראשיתו, ואני מציע להוסיף מילה אחת, שאינה גורעת דבר מהקיים ושומרת על המשקל: "להיות עם חפשי לא-להינו בארץ ציון וירושלים". מילה אחת שמבטאת לא רק את ההישג של ימינו אלא את החזון שלפנינו. חזון שהוא התקווה המקראית היסודית שבחזון העצמות ושיבת ישראל לארצו בספר יחזקאל, "וידעתם כי אני ה'".

הרב ד"ר יוחאי מקבילי,
ראש מפעל משנה תורה,
מקים את הישיבה
הקדם-צבאית 'שלם'

**אף שסיפור לידתו לוט בערפל,
חלו בו שינויים במילים ובלחן
לאורך השנים עד שהתקבע
הנוסח הסופי, שהושר
במעמד הכרזת המדינה**

אירופה, צפון אפריקה וארצות הברית, שארץ ישראל נמצאת ממזרח להם, "לפאתי מזרח קדימה", והוא מדר את יהודי עיראק ואיראן ותימן. זו טענה חלשה למדי, כיוון שבזמן שהוא נכתב רוב רובו של העם בגלות ישב ממערב לארץ ישראל, ולצערנו זה המצב עד ימינו.

יש ביקורת אחת גדולה ומוצדקת. העיקר בהמנון חסר; "עם חופשי" הוא תנאי הכרחי, אבל אינו ממלא את החזון והתכלית: למה להיות עם חופשי בארצנו? בתגובה ניסה הרב קוק להשלים זאת בשיר האמונה שכתב (התרע"ז, 1916) והיה להמנון תנועת אריאל: "לעד חיה בלבבנו / האמונה הנאמנה / לשוב לארץ קדשנו / עיר בה דוד חנה. שמה נעמד לגורלנו... שמה נעבד אלהינו... תורת חיים חמדנונו / מפי עליון נתנה / נצח היא נחלתנו".

בנקודה הזו חייבים להדגיש את משמעותו של המושג "חופשי", שאין כוונתו במובן הליברלי של מישו החף מכל מחויבות ונאמנות ושהוא עצמו בוחר במודעות מראש את מחויבותיו. לא, להיות יהודי

גם לאחר גלות ארוכה, וקיומה של התקווה שומר על הפוטנציאל הענקי להתחדשות לאומית.

לשיר המקורי, 'תקוותנו', יש תשעה בתים, וזה נוסח הבית השני: "תקוותנו עוד לא אבדה / התקנה הנושנה / לשוב לארץ אבותינו / לעיר בה דוד חנה", אך באישור המחבר שונה הנוסח, והוא מדגיש כעת לא רק את עצם השיבה לארץ אלא גם את שאיפת העצמאות והחירות המדינית: "להיות עם חופשי". אין הכוונה חופשי ממצוות אלא שאיפת חירות מדינית המשוחררת משעבוד זרים. כך הרמב"ם פוסק בפרק האחרון במשנה תורה: "אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכות בלבד", כלומר תקופת הגלות (העולם הזה) מסתיימת בעצמאות וריבונות של ישראל.

ביקורת על השיר

חלק ממילות ההמנון מעוררות פולמוס. נזכיר כמה פולמוסים עיקריים. יש הטוענים למשל שהמשפט "נפש יהודי הומיה" אינו מתאים לאזרחי המדינה שאינם יהודים, ועם השנים עלו הצעות להמנון שייצג את כלל האזרחים. על זה יש להשיב: המנון לאומי אינו צריך לייצג את המכנה המשותף הנמוך ביותר של האוכלוסייה, אלא את המורשת ואת הזהות המכוננת של המדינה. ההמנון משקף את זהותה של ישראל, מדינת הלאום היהודי; השיר מזמין את כל תושביה להכיר ביעוד הייחודי וההיסטורי של המדינה גם אם אינם שותפים לזהות הדתית-לאומית, בלי שהדבר יפגע במעמדם האזרחי השווה.

יש טענה שההמנון נותן רק ביטוי לשאיפת יהודי

'התקווה' הוא ההמנון הלאומי שלנו, והמנון לאומי נועד להעלות על נס את ההיסטוריה, המורשת, התקוות הלאומיות ומאבקי העם. השיר 'התקווה' הרטיט לבבות משלהי המאה ה-19, עורר הזדהות עמוקה ביישוב ובתנועה הציונית והפך בהדרגה להמנון הלאומי הלא-רשמי. מילותיו שאובות מהשיר 'תקוותנו' שחיבר נפתלי הרץ אימבר בשנת תרל"ח (1878) בעת לימודיו בישיבת וולוז'ין (!), והלחין אותו שמואל כהן ברוח נעימה מולדובית עממית.

אף שסיפור לידתו לוט בערפל, חלו בו שינויים במילים ובלחן לאורך השנים עד שהתקבע הנוסח הסופי, שהושר במעמד הכרזת המדינה. בטקס מכונן זה התייחסה מועצת העם למעמדו כאל עובדה מוגמרת – הוא לא נבחר בהצבעה רשמית, אך שירתו בסיום ההכרזה ובטקסים הבטיחה את מעמדו. בשנת תשס"ה (2004) עוגן מעמדו בחוק יסוד: הדגל, הסמל והמנון המדינה, ונקבע בו כי 'התקווה' הוא המנון הרשמי של מדינת ישראל.

בואו נכיר את הרעיון המבני שלו ואת השראת המקור שלו, וננתח את מה שטוענים שחסר בשיר ואת מה שחסר בו באמת, ונציע הצעה קטנה מאוד אך גדולה.

מהלך השיר

'התקווה' הוא משפט אחד בלבד. חציו הראשון הוא התנאי, וחציו השני הוא התוצאה: קיום התקווה הלאומית. היחיד והלאום משמשים בו יחד. כלומר, כל עוד יש נפש יהודית משתוקקת וגועשת (הומייה) שלא רק זוכרת את הארץ אלא נמצאת בתסיסה תמידית ובכמיהה שאינה נותנת מנוח וצופה למזרח (קדימה) משמעה למזרח, ויש פה כפל פיוטי), ששם ארץ ישראל (ציון) הוא שם כולל לארץ, לירושלים ולהר הבית), עוד לא אבדה התקווה העתיקה, שלא התיישנה ולא נשחקה בחלוף קרוב לאלפיים שנים בגלות.

א כל עוד בלבב פנימה
נפש יהודי הומיה,
ולפאתי מזרח קדימה
עין לציון צופיה –
עוד לא אבדה תקוותנו
התקנה בת שנות אלפים:
להיות עם חפשי בארצנו
ארץ ציון וירושלים.

ההשראה: חזון העצמות היבשות

הנביא יחזקאל, שהוגלה לבלב, רואה בחזון (ל, א-ד) בקעה מלאה עצמות יבשות, ולנגד עיניו המשתאות רוח ה' מעלה עליהן גידים ובשר ומפיחה בהן חיים, והמתים קמים לתחייה.

ה' מפרש לו את המראה: ויאמר אלי בן אדם, העצמות האלה – כל בית ישראל הנה, הנה אמרים 'יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו'... לכן הנהב ואמרת אליהם 'כה אמר א-דני ה': הנה אני פתח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם... והבאתי אתכם אל אדמת ישראל. וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם ובהעליתי אתכם מקברותיכם עמי. ונתתי רוחי בכם... והנחתי אתכם על אדמתכם, וידעתם כי אני ה' דברתי ועשיתי. נאם ה'.

העם טוען בייאושו "אבדה תקוותנו", שהרי הם אוסף עצמות יבשות, אך זוכה לתחייה פיזית ורוחנית בעצם השיבה לארץ ישראל. השיר 'התקווה' אימץ את חזון יחזקאל לבטא את תחיית העם בשובו לציון